

Piktes'te Çalışan Rehberlik Danışmanlarının İkincil Travmatik Stres Düzeylerinin İncelenmesi¹

Nurullah AKCER² ve Gülşah Tura³

Özet:

Bu araştırmanın amacı Suriyeli Öğrencilerin Türk Eğitim Sistemine Entegrasyonu (PIKTES) projesi kapsamında rehberlik danışmanı olarak göçmen öğrencilerle çalışan Psikolojik Danışmanlık ve Rehberlik (PDR) mezunlarının ikincil travmatik stres düzeylerinin incelenmesidir. Rehberlik danışmanlarının ikincil travmatik stres düzeyleri alan yazında birlikte araştırılan empati düzeyi, duygu düzenleme becerisi ve demografik değişkenlerle birlikte incelenmiştir. Araştırmanın evrenini PIKTES kapsamında Türkiye genelinde çalışan rehberlik danışmanları oluşturmaktadır. Araştırma örnekleme uygun örnekleme yöntemi ile seçilen 77 kadın 67 erkek 144 rehberlik danışmanından oluşmaktadır. Araştırmada veri toplama aracı olarak İkincil Travmatik Stres Ölçeği, Toronto Empati Ölçeği, Duygu Düzenleme Güçlüğü Ölçeği ve Kişisel Bilgi Formu kullanılmıştır. Araştırmada elde edilen veriler SPSS 24.0 paket programı kullanılarak analiz edilmiştir. Verilerin analizinde; betimsel istatistikler, çoklu doğrusal regresyon analizi, bağımsız örneklem t testi, tek yönlü varyans analizi, pearson korelasyon analizi kullanılmıştır. Yapılan analizler sonucunda, PIKTES'te çalışan rehberlik danışmanlarının ikincil travmatik stres düzeylerinin düşük düzeyde olduğu görülmüştür. Bağımsız değişkenlerden; empati düzeylerinin yüksek, duygu düzenleme güçlüğü puanlarının ise düşük olduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İkincil Travmatik Stres, PIKTES, Göç, Travma

Investigation of Secondary Traumatic Stress Levels of Counseling Counselors Working in Piktes

Abstract:

The aim of this study is to examine the secondary traumatic stress levels of the Psychological Counseling and Guidance (PCG) graduates working with immigrant students as guidance counselor within the scope of the Promoting Integration of Syrian Kids into the Turkish Education System (PIKTES) project. The relationship of secondary traumatic stress levels with empathy levels, emotion regulation skills and demographic variables investigated together in the literature were examined. The scope of the research population constitutes PIKTES guidance counselors working in Turkey. The research sample consists of 77 women, 67 men and 144 guidance counselors selected by appropriate sampling method. A personal information form was created by the researcher in order to collect demographic information as a data collection tool in the research. Secondary Traumatic Stress Scale, Toronto Empathy Scale, and Emotion Difficulty Scale were used to measure targeted variables. The data obtained in the study were analyzed using SPSS 24.0 package program. In the analysis of the data; descriptive statistics, multiple linear regression analysis, independent sample t test, one way variance analysis, Pearson correlation analysis were used. As a result of the analyzes, secondary traumatic stress levels of guidance counselors were found to be low. From independent variables; it was concluded that the levels of empathy were high and the point of difficulty of emotional regulation seemed low.

Keywords: Secondary Traumatic Stress, PIKTES, Migration, Trauma

¹ Bu çalışma birinci yazarın ikinci yazar danışmanlığında tamamladığı yüksekisans tezinden üretilmiştir.

² Uzm.Psikolojik Danışman, Urfa MEM Rehberlik ve Araştırma Merkezi, nurullahakcer@gmail.com

³ Dr.Öğretim Üyesi, Kocaeli Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, gulsah.tura@kocaeli.edu.tr

GİRİŞ

Dış faktörlerden kaynaklı tehlikelerden korunarak yaşamını güvende devam ettirmek isteyen insanoğlu, bu ihtiyacını bir yerde barınarak karşılamaya çalışmıştır. Yerleşik hayata geçişiyle birlikte, kendini bulunduğu mekana, topraklara ait hissetmeye ve kendini burada güvende hissetmeye başlamıştır. Ancak kimi zaman savaş, hastalık ve doğal afetler gibi çeşitli sebeplerle buldukları yerleri değiştirmeleri gerekmiştir (Bütün ve Uzun, 2016: s.73). Kişilerin bir bölgeden başka bir bölgeye yerleşmesi olarak tanımlanan göç birçok beklenmeyen durumu da beraberinde getirmiştir (Erder, 2007: s.104). Değişen mevcut durum kimi zaman sadece göç eden aileyi etkilerken, kimi zaman da kitleleri etkilemiş hatta bazen bir çağın kapanıp yeni bir çağın başlamasına önyak olmuştur.

Göç, bireylerin değiştirdikleri coğrafi konumlarıyla birlikte yaşamlarında da ciddi değişimlere sebep olmaktadır. Değişen sosyal yaşam, uyum süreci ve kültürel farklılıklar beraberinde birçok problemi de getirmektedir. Bu değişimlerden yaş grupları dikkate alındığında en çok etkilenen grubun çocuklar olduğu görülmektedir (Balcıoğlu ve Samuk, 2002: s.40; Gözübüyük vd., 2015: s.325; UNICEF, 2015). Göç eyleminde çocukların karar mekanizması olmamaları, adaptasyonlarının zor olması, bakıcı ilgisindeki eksiklik, sosyal çevrenin ortadan kaybolması gibi faktörler onları en savunmasız grup haline getirmektedir (Akış ve Akkuş, 2003: s. 534; Warfa vd., 2005: s.10).

2010 yılında başlayan Arap Baharı ile birlikte birçok Arap bölgesinde siyasi ve toplumsal karmaşa ortaya çıkmıştır. 2011 yılının başlarında sınır komşumuz olan Suriye'ye sığınan bu hareket, zaman içerisinde Türkiye'yi en çok etkilenen ülke konumuna getirmiştir. 6 milyondan fazla kişinin göç etmek zorunda kaldığı olaylar sonrasında bu göçmenlerin %64,2'sinin göç noktası Türkiye olmuştur (Uzman ve Tösten, 2016: s.252; Birleşmiş Milletler Mülteci Örgütü, 2018). Türkiye'nin yaşadığı yoğun göç dalgası ve beraberinde kendini gösteren sosyal, kültürel ve ekonomik birçok değişim, son yıllarda sosyal araştırmacıların dikkatini bu konuya çekmiştir.

Türkiye'de ve Dünya'da göç eden bireyler üzerine yapılmış çalışmalarda göçün birçok problemi beraberinde getirdiği görülmüştür. 17 ülkeden yaklaşık 25 bin göçmenin incelendiği kapsamlı bir meta-analiz çalışmasında mültecilerde anksiyete görülme oranı %40, depresyon görülme ise %44 olarak saptanmıştır (Lindert vd., 2009: s.246). Şanlıurfa'nın Akçakale ilçesindeki kamp alanında yapılmış araştırmada, kamp alanındaki bireylerin %28,2'sinde yüksek düzeyde psikiyatrik bulguların olduğu görülmüştür (Önen vd., 2014: s.229). Özer ve Şirin'in "Suriyeli Mülteci Çocuklar Saha Araştırması" sonuç raporunda Türkiye'ye gelen çocukların %4,4'ünün psikolojik problemlerden kaynaklı tıbbi destek gereksinimi olduğu, %2,6'sının ise psikiyatrik bir tanı aldığı görülmektedir (Özer ve Şirin, 2013).

Türkiye'ye iltica eden göçmenlerin yaklaşık yarısının 18 yaş altındaki bireylerden oluşması ve bu bireylerin de eğitim çağında olan çocuklardan oluşması, Türkiye'yi bu konuda çeşitli düzenlemeler yapmaya itmiştir (Göç İdaresi Genel Müdürlüğü [GİGM], 2019). Avrupa Birliği ile Türkiye arasında imzalanan antlaşmalar sonrasında Türkiye, 2016 yılında Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) bünyesinde Suriyeli Öğrencilerin Türk Eğitim Sistemine Entegrasyonu Projesini (PICTES) hayata geçirmiştir. PICTES projesi kapsamında çocukların; sosyal uyum, psikolojik yardım ve rehberlik ihtiyaçlarının sağlanması amacıyla 500 Psikolojik Danışma ve Rehberlik mezunu "Rehberlik Danışmanı" unvanıyla göreve başlatılmıştır (PICTES, 2017).

Proje okullarında uyum süreçleri devam eden öğrencilere profesyonel yardımda bulunan rehberlik danışmanları göç travmasına maruz kalmış bireylere psikolojik danışma hizmeti vermektedir. Bu profesyonel yardım süreci, literatür dikkate alındığında rehberlik danışmanları için bir risk faktörüdür. Travmaya maruz kalmış bireylerle çalışan profesyonellerde gerçekleşen duygu ve davranış değişimi, profesyonelin bu durumu içselleştirilmesiyle birlikte travmayı kendi yaşamış gibi etkiler

ortaya çıkartabilmektedir ve karşımıza ikincil travmatik stres (İKTS) kavramını çıkarmaktadır (Figley, 1998: s.7).

İKTS, travma yaşamış bireye yardımda bulunan profesyonellerin olayları içselleştirerek duygusal ve davranışsal tepkilerde bulunması olarak tanımlanmaktadır (Doğan, 2017: s.293). İkincil travmatik stres kavramı ilk olarak 1990 yılında McCann ve Pearlman'ın travma mağdurlarına hizmet veren ruh sağlığı çalışanlarında ortaya çıkan psikolojik problemler üzerine yaptığı araştırma ile literatüre girmiştir (McCann ve Pearlman, 1990: s.148). Stres kaynağının birincil olarak yaşandığı Travma Sonrası Stres Bozukluğu (TSSB) ile benzer belirtileri gösteren ikincil travmatik streste kaynak, yardım edilen bireyin travma öyküsüdür. Yardım eden profesyonelde; istenmeyen rüyalar, kaçınma tepkileri ve tekrar yaşantılama gibi duygu, davranış değişiklikleri ortaya çıkabilmektedir (Arway (2001) aktaran: Doğan, 2017: s.293; Figley, 1995: s.15; Figley, 1998: s.7; Lipsky, 2009: s.20).

Binlerce yıllık insanlık tarihinde bireyler, yaşadıkları travmatik yaşantılar karşısında duygularını düzenleme gereksinimi hissetmişlerdir. Bu ihtiyaç insanlarda duygusal oluşan tepkilerle birlikte nörobiyolojik ve bilişsel süreçlerin bütünleşik etkisiyle oluşan tepkileri de ortaya çıkarmıştır. Bu uzun süreç sonucunda insanların olaylar karşısında geliştirdiği duygusal tepki çeşitliliği duygu düzenleme olarak adlandırılmaktadır (Ochsner ve Gross, 2005: s.242).

Cemgil'in (2019), Türkiye'de ruh sağlığı çalışanları ile yapılmış olan çalışmada İKTS ve duygu düzenleme becerileri arasındaki ilişki 234 gönüllü katılımcıyla yapılmıştır. Araştırma sonucunda İKTS ile duygu düzenleme güçlüğü arasında pozitif korelasyon saptanmıştır. İKTS bakımından risk grupları arasında yer alan profesyonel alan çalışanlarının travmatik durumlarla karşı karşıya geldiklerinde duygusal süreçler yaşadığı görülmüştür (Cemgil, 2019: s.50). Literatürde duygu düzenleme becerileri ile ilgili araştırmalara bakıldığında İKTS ile ilişkisinin incelendiği görülmüştür. Ruh sağlığı çalışanlarının incelendiği çalışmalarda İKTS ile duygu düzenleme becerileri arasında anlamlı ve pozitif ilişkiler bulunmuştur (Bradley vd., 2015: s.178; Lee, 2013: s.15; Mairean, 2016: s.969).

Empati, profesyoneller açısından yardım etme aşamasında kullanılan temel beceriler arasında yer almaktadır. Sorunların değerlendirilmesinde, formüle edilmesinde ve dönüt verilmesinde temel öge olarak yer almaktadır (Figley, 1995: s.15). Empatik yetenek ise, terapistin danışma sürecinde danışanın acılarını fark etme yeteneğidir. Fark etme sağlandıktan sonra terapistin olayı çözümlenmeye yönelik verdiği tepkiler de empatik yanıt olarak tanımlanmaktadır. Danışma sürecinde gerçekleşen empati aşamaları terapistin travmatik yaşantıyı deneyimlemesine ve travmatize olmasına neden olan sebepler olarak görülmektedir (Figley, 2002: s.1436). İKTS konusundaki araştırmalar da incelendiğinde empatinin değişken olarak ele alındığı görülmektedir (Davies, 2013: s.33; Figley, 1995: s.15; Figley, 2002: s.1436).

Yardım etme sürecinde kullanılan teknikler, kişilik yapısı gibi faktörler dikkate alındığında literatürde meslek grupları arasından İKTS'ye maruz kalma ihtimali en yüksek grubun ruh sağlığı alanı çalışanları olduğu görülmektedir (Bride, 2007: s.66; Figley, 1995: s.17; Richardson vd., 2016: s.164). Ruh sağlığı çalışanları arasında yer alan rehberlik danışmanlarının da İKTS'ye sebep olan faktörler ve PIKTES projesi kapsamında göç travmasına maruz kalmış bireylerle çalıştıkları için risk grubunda yer aldıkları söylenebilir. Bu noktadan hareketle bu çalışmada PIKTES kapsamında göçmen öğrencilerle çalışan PDR mezunu rehberlik danışmanlarının ikincil travmatik stres düzeylerinin ölçülmesi amaçlanmıştır. Bu amacı gerçekleştirmek için aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

PIKTES kapsamında çalışan rehberlik danışmanlarının;

1. İkincil travmatik stres düzeyleri nedir?
2. Yaşadıkları ikincil travmatik stres düzeylerinin cinsiyet ile bir ilişkisi var mıdır?
3. İkincil travmatik stres düzeyleri ile görev yaptıkları süre arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?
4. Yaşadıkları ikincil travmatik stres düzeylerinin göç ve travmaya yönelik eğitim alma ile bir ilişkisi var mıdır?

5. Yaşadıkları ikincil travmatik stres düzeyleri ile duygu düzenleme becerileri arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Bu çalışmada travmaya maruz kalmış profesyonel destek elemanlarından olan ve okullarda rehberlik danışmanı olarak görev yapan ruh sağlığı personellerinin İKTS düzeylerini ölçmek amacıyla betimsel bir çalışma türü olan tarama (survey) modeli kullanılmıştır. Tarama modeli; geçmişte gerçekleşmiş veya hali hazırda devam etmekte olan bir olay, konu, birey ya da nesneyi var olan durumuyla kendi değişkenleri içerisinde müdahale edilmeden tanımlamaya çalışan modeldir (Karasar, 2010: s.77).

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu oluşturan PIKTES kapsamında çalışmakta olan Psikolojik Danışmanlık ve Rehberlik bölümünde en az lisans düzey mezunu 144 rehberlik danışmanı oluşturmaktadır. Aşağıda yer alan Tablo 1’de katılımcıların demografik değişkenlerinin dağılımı verilmiştir.

Tablo 1. Katılımcıların Demografik Özelliklerine Göre Dağılımı

		f	%
Cinsiyet	Kadın	77	53,5
	Erkek	67	46,5
Yaş	23-24	22	15,3
	25-26	82	56,9
	27-42	40	27,8
Medeni durum	Bekar	99	68,8
	Evli	45	31,3
Eğitim durumu	Lisans	104	72,2
	Lisansüstü öğrencisi	21	14,6
	Lisansüstü mezunu	19	13,2
Sosyoekonomik düzey	Düşük	3	2,1
	Orta	123	85,4
	Yüksek	18	12,5
Meslekteki yıl	2	46	31,9
	3	92	63,9
	4	4	2,8
	5	2	1,4
Çalışılan kademe	İlkokul	65	45,1
	Ortaokul	53	36,8
	Lise	26	18,1
	Marmara	32	22,2
	Ege	9	6,3
	Akdeniz	28	19,4
	İç Anadolu	16	11,1
	Doğu Anadolu	1	0,7
	Güneydoğu Anadolu	50	34,7
Karadeniz	8	5,6	
Göç ve travmaya yönelik aldığımız eğitimleri ne kadar yeterli buluyorsunuz	Yetersiz	66	45,8
	Kararsızım	52	36,1
	Yeterli	26	18,1
Toplam		144	100

Veri Toplama Araçları

Toronto Empati Ölçeği (The Toronto Emphaty Questionnaire)

İnsan ilişkilerini kolaylaştıran çok boyutlu bir kavram olan empatinin bileşen faktörlerinin değerlendirilmesi için Spreng ve arkadaşları (2009) tarafından hazırlanmış 5'li likert tipi bir ölçektir. Ölçeğin uyarılma çalışması; Totan, Doğan ve Sapmaz (2012) tarafından gerçekleştirilmiştir. Ölçeğin güvenilirliği test tekrar test ve iç tutarlık yöntemleriyle incelenmiştir. Buna göre TEÖ'nin iç tutarlık güvenilirlik katsayısı .79 olarak bulunmuştur. İki hafta aryla gerçekleştirilen, test tekrar test yöntemiyle hesaplanan güvenilirlik katsayısı ise .73 olarak bulunmuştur. Bu araştırmadaki verilerden elde edilen iç tutarlık güvenilirlik katsayısı Toronto Empati Ölçeği için .83 olarak hesaplanmıştır (Totan vd., 2012: s. 187).

Duygu Düzenleme Güçlüğü Ölçeği Kısa Form (DDGÖ- 16) (Difficulties in Emotion Regulation Scale-Short Form (DERS-16))

Duygu Düzenleme Güçlüğü Ölçeği, bireyin olaylar karşısında duygusal tepkiler geliştirirken verdiği tepkilerin esnekliğini ölçmeyi hedefleyen ölçektir (Gratz ve Roemer,2004: s. 42). Gratz ve Roermer (2004) tarafından geliştirilen ölçek 5'li likert tipi ve 36 madde madde olarak tasarlanmıştır. Orijinal ölçekte farkındalık, netlik (açıklık), kabul etmeme, stratejiler, dürtü ve hedefler olmak üzere 6 alt boyut bulunmaktadır.

Ölçeği Türkçe uyarılma çalışması Yiğit ve Guzey Yiğit (2019) tarafından yapılmıştır. Ölçekten alınan yüksek puanlar duygu düzenlemede güçlüğü daha yüksek olduğunu göstermektedir (Yiğit ve Guzey Yiğit, 2019: s.1504). Ölçeğin genel iç tutarlılık katsayısı .92 bulunurken alt boyutlar için yapılan analizler .78- .87 arasında değişkenlik göstermiştir. Ölçeğin rastgele bölünmüş iki bölümü için Cronbach α değeri .86 ve .88 olarak saptanmıştır. Ölçeğin Türkçe formunun seçeneklerinde “Hemen hemen hiç”, “Bazen”, “Yaklaşık yarı yarıya”, “Çoğu zaman” ve “Hemen hemen her zaman” ifadeleri yer almıştır. Bu seçeneklerdeki değerler ile duygu düzenleme güçlüğü doğru orantılı bir ilişki göstermektedir ve “Hemen hemen her zaman” seçeneğine yaklaştıkça bireydeki duygu düzenleme güçlüğü yükselmektedir (Yiğit ve Güzey Yiğit, 2019: s.1506).

İkincil Travmatik Stres Ölçeği (Secondary Traumatic Stress Scale)

Travmatik yaşantılar geçirmiş bireylerle çalışan meslek elemanlarının son 7 gün içerisindeki tepkilerini değerlendiren ölçek, Bride ve arkadaşları (2004) tarafından geliştirilmiştir. 5'li likert tipi kendini değerlendirme ölçeğidir. Ölçeğin Kahil tarafından 2016 yılında Türkçe uyarılması yapılmıştır. Orijinal formunda 17 maddeden oluşan ölçek, DSM IV tanı kriterlerine göre TSSB tanı kriterlerinden B (yeniden yaşantılama), C (kaçınma) ve D (aşırı uyarılmışlık) ölçütleri baz alınarak geliştirilmiştir. Ölçeğin toplam iç tutarlılık katsayısı ise .94 olarak saptanmıştır. Ölçek güvenilirliğini hesaplamak için iç tutarlılık katsayısı ve yarıya bölme yöntemi kullanılmıştır. İki yarısı arasındaki korelasyon .83 Guttman Split-Half katsayısı .90, maddeler arası korelasyon .27 ile .70 arasında korelasyon değer ortalaması ise .51 olarak bulunmuştur (Kahil, 2016: s. 34).

Ölçeğin TSSB belirtilerini baz alarak oluşturulduğu için bu belirtilerden söz edebilmek için bazen (3), sık sık (4) veya çok sık (5) yanıtlarının işaretlenmesi gerekmektedir. Hiçbir zaman (1) ya da çok az (2) yanıtlarının ise TSSB tanı belirtileri kapsamına girmediği kabul edilmektedir. Aynı zamanda TSSB tanı ölçütlerinin karşılanması için alt boyut şartları da bulunmaktadır. İstemsiz etkilenmeler alt boyutundan en az 1, kaçınma alt boyutundan en az 3, uyarılmışlık alt boyutundan ise en az 2 maddenin TSSB tanı belirtisi kabul edilen bazen (3) veya üstü şekilde işaretlenmesi gerekmektedir (Kahil, 2016: s.27).

Kişisel Bilgi Formu

Araştırmada kullanılan bu form, araştırmacının alt problemlerine cevap verecek şekilde kişisel ve demografik özellikleri belirlemek amacıyla araştırmacılar tarafından oluşturulmuştur.

Verilerin Çözümlemesi

Araştırma sonucunda elde edilen verilerin analiz edilmesi için SPSS 24.0 programı kullanılmıştır. Demografik bilgilerin açıklanmasında kategorik veriler, sayı (n) ve yüzde (%) olarak; sayısal veriler ortalama ile verilmiştir. Yapılan normallik analizleri sonucunda, Kolmogorov- Smirnov puanı 0,05'ten büyük olduğu görüldüğü için normal dağılım gösterdiği kabul edilmiştir. Verilerin karşılaştırılmasında; Pearson Korelasyon analizi, ilişkisiz örneklem T-Testi, ilişkisiz örneklem için tek yönlü varyans analizi One-Way ANOVA kullanılmıştır. İkincil travmatik stres düzeyi, empati düzeyi ve duygu düzenleme becerisi arasındaki ilişkiyi saptamak amacıyla çoklu doğrusal regresyon kullanılmıştır. İstatistiksel anlamlılık düzeyi $p < 0.05$ olarak kabul edilmiştir.

BULGULAR VE YORUM

Araştırmanın alt problemlerine dair bulgulardan ilki İkincil Travmatik Stres Ölçeğinden elde edilen betimsel bilgilerdir. Ölçeğin toplam ve alt boyutlarından elde edilen puanlara dair betimsel bilgiler Tablo 5'te verilmiştir.

Tablo 2. İkincil Travmatik Stres Ölçeği Toplam ve Alt Boyutlarından Elde Edilen Puanlara Ait Betimsel Bilgiler

Değişkenler	N	Min.	Maks.	\bar{X}	Ss
İstemsiz etkilenmeler	144	1,00	4,60	2,27	0,81
Kaçınma	144	1,00	4,71	2,16	0,86
Uyarılmışlık	144	1,00	5,00	2,21	0,99
İTSÖ Toplam	144	1,00	4,59	2,21	0,83

Tablo 2 incelendiğinde, istemsiz etkilenmeler, kaçınma, uyarılmışlık, İTSÖ toplam puan ortalamalarının (Ss=0,81), 2,16 (Ss=0,86), 2,21 (Ss=0,99), 2,21 (Ss=0,83) olarak hesaplandığı görülmektedir. Elde edilen puan ortalamalarına göre, katılımcıların; istemsiz etkilenmeler, kaçınma, uyarılmışlık ve genel İKTS algılarının 2,21 ortalama ile (en az 1, en fazla 5) düşük düzeyde bulunduğu anlaşılmaktadır.

Literatürde benzer çalışma gruplarıyla yapılmış çalışmalara bakıldığında bu bulgulara destekleyen araştırmalar görülmektedir. Gürdil (2014), çalışmasında üstlenilmiş ve ikincil travmatik yaşantılara maruz kalabilen meslek gruplarıyla çalışmıştır. Yapmış olduğu çalışma sonucunda psikologların İKTS düzeyleri avukat, sosyal hizmet ve ambulans görevlilerine kıyasla anlamlı olarak daha düşük düzeyde saptanmıştır (Gürdil, 2014: s.105). Çakıroğlu (2018), araştırmasında, ceza infaz kurumları ve denetimli serbestlik müdürlüklerinde görev yapan psikologların İKTS düzeyini konu edindiği araştırmasında; psikologların %66,1'inin hafif ve düşük düzeyde İKTS düzeyi puanlarına sahip

olduğu sonucuna ulaşmıştır (Çakıroğlu, 2018: s.41). Afet alanında çalışan profesyonellerle çalışmış ve ruh sağlığı alanında çalışan meslek gruplarının travmatik düzeyleri arasında farklılaşmalar görülmüştür. Olaylara doğrudan şahit olan meslek gruplarının sözel olarak şahit olan meslek gruplarına kıyasla daha düşük puana sahip oldukları görülmüştür (Erdener, 2019: s.68; Ursano, 1999: s.358). Rehberlik danışmanlarının olaylara direkt şahit olmaktan ziyade olayları dinleme aşamasında olması İKTS düzeyi puanını düşüren etmenler arasında yer alabilir. Yine bu argümanı destekler nitelikte bir araştırmada olaylara direkt olarak şahit olan bir grup olan hemşirelerle yapılmış çalışmada, hemşirelerin %68’inde orta veya yüksek düzeyde İKTS puanı elde edilmiştir (Davies, 2013: s.69). Ayrıca PDR alanı mezunu olan bu bireylerin psikolojik danışma ve rehberlik ilkelerini de dikkate alarak görüşmelerini gerçekleştirdikleri sonucuna varılabilir. Araştırmanın ilk alt problemiyle birlikte empati düzeyleri ve duygu düzenleme gücündeki sonuçlar da rehberlik danışmanlarının mesleğe profesyonel bir şekilde yaklaşım sergilediklerini destekler niteliktedir. İkincil Travmatik Stres Ölçeği toplam ve alt boyutlarına ile cinsiyet arasındaki ilişki Tablo 3’te gösterilmektedir.

Tablo 3. Cinsiyete Göre İkincil Travmatik Stres Ölçeği Toplam ve Alt Boyutlarından Elde Edilen Puanlara Ait Ortalama, Standart Sapma Değerleri ve t Testi Sonuçları

Değişkenler	Cinsiyet	N	\bar{X}	Ss	t	p
İstemsiz etkilenmeler	Kadın	77	2,15	0,74	-2,01	0,05
	Erkek	67	2,41	0,86		
Kaçınma	Kadın	77	2,05	0,78	-1,71	0,09
	Erkek	67	2,29	0,92		
Uyarılmışlık	Kadın	77	2,00	0,87	-2,74	0,01
	Erkek	67	2,44	1,07		
İTSÖ Toplam	Kadın	77	2,06	0,74	-2,27	0,02
	Erkek	67	2,37	0,90		

Tablo 3 incelendiğinde, istemsiz etkilenmeler ve kaçınma, puan ortalamalarının cinsiyete göre anlamlı bir farklılık göstermediği anlaşılmaktadır ($p \geq 0,05$). İTSÖ toplam ve uyarılmışlık boyutunun ise cinsiyete göre anlamlı bir farklılık gösterdiği görülmektedir ($p < 0,05$).

Benzer çalışma gruplarıyla yapılmış olan çalışmalar incelendiğinde cinsiyete göre anlamlı farklılık bulunmayan çalışmalar ortaya koyulduğu gibi (Kahil, 2016: s.48; Bradley, 2015: s.179; Gürdil, 2014: s.102; Çetinkaya Büyükbodur, 2018: s.68; Çakıroğlu, 2018: s.38) kadınların İKTS puanlarının yüksek olduğu çalışmalar da mevcuttur (Cemgil, 2019: s.47; Bağrıyanık, 2019: s.63; Richardson vd., 2016: s.164; Kranda, 2019. s.29; Haksal, 2007: s.34; Erdener, 2019: s.60; Özkul, 2019: s.63; Dominguez-Gomez ve Rutledge, 2013: s.202). Bu araştırmada ise bulgular irdelendiğinde erkeklerin İKTS puanlarının kadınlara göre anlamlı şekilde daha yüksek bulunduğu görülmüştür. İlgili alanyazın incelendiğinde ülkemizde ve yurt dışında yapılmış çalışmalarda da bu bulguları destekler nitelikte araştırmalar yer almaktadır (Petleski, 2013: s.34; Demirci Aygün, 2019: s.62; Choi, 2010: s.5). Bu araştırma ve ilgili alan yazındaki diğer araştırmaların İKTS ile cinsiyet ilişkisi üzerine sonuçları dikkate alındığında ilişkiyle alakalı ortak bir kanının olmadığı sonucuna varılmıştır. Mesleki kıdem ile İkincil Travmatik Stres Ölçeği toplam ve alt boyutlarından elde edilen puanlara ait bulgular Tablo 4’te gösterilmektedir.

Tablo 4. Mesleki Kıdeme Göre Göre İkincil Travmatik Stres Ölçeği Toplam ve Alt Boyutlarından Elden Edilen Puanlara Ait Ortalama ve Standart Sapma Değerleri ve ANOVA Sonuçları

Değişkenler	Mesleki kıdem	N	\bar{X}	Ss	F	p	Anlamli Fark
İstemsiz etkilenmeler	1. 2 yıl	46	1,93	0,58	6,85	0,00	2>1, 3>1
	2. 3 yıl	92	2,42	0,86			
	3. 4+ yıl	6	2,63	0,86			
Kaçınma	1. 2 yıl	46	1,81	0,66	6,75	0,00	2>1, 3>1
	2. 3 yıl	92	2,35	0,88			
	3. 4+ yıl	6	2,05	1,00			
Uyarılmışlık	1. 2 yıl	46	1,75	0,69	8,34	0,00	2>1, 3>1
	2. 3 yıl	92	2,44	1,03			
	3. 4+ yıl	6	2,10	1,19			
İkinci travmatik stres ölçeği toplam	1. 2 yıl	46	1,82	0,59	8,07	0,00	2>1, 3>1
	2. 3 yıl	92	2,40	0,86			
	3. 4+ yıl	6	2,24	0,98			

Tablo 4 incelendiğinde; istemsiz etkilenmeler, kaçınma, uyarılmışlık ve İTSÖ toplam puan ortalamalarının mesleki kıdeme göre anlamlı bir farklılık gösterdiği görülmektedir ($p<0,05$). LSD Post-Hoc testi sonuçlarına göre, mesleki kıdemi 3 yıl ve 4+ yıl olan katılımcıların istemsiz etkilenmeler, kaçınma, uyarılmışlık, İTSÖ toplam puan ortalamaları mesleki kıdemi 2 yıl olan katılımcıların puan ortalamalarından anlamlı olarak daha yüksektir.

Araştırmanın alt problemlerinden olan meslekte geçirilen sürenin İKTS üzerine etkisi; alan yazın incelendiğinde psikososyal müdahale alanlarında, ruh sağlığı alanında veya travma ile ilişkisi olan alanlarda çalışan bireylerde meslekte geçirilen zaman bir risk faktörü olarak görülmektedir (Bride vd., 2004: s.30). Araştırma bulguları incelendiğinde 3 ile 4 ve üzeri yıl mesleki tecrübesi olan bireylerde İKTS puanının 2 yıldır çalışanlardan anlamlı olarak daha yüksek olduğu sonucu görülmektedir. İlgili alanyazın incelendiğinde benzer çalışma grupları ile yapılmış araştırmalarda ulaşılan sonucu destekleyen araştırmalar bulunmaktadır (Kahil, 2016: s.54; Demirci Aygün, 2019: s.76; Wagner vd., 1998: s.1731). Yine bu konu hakkında literatür tarandığında sosyoekonomik düzeyle İKTS puanlarının ilişkisinin saptanmadığı araştırmalar da görülmektedir (Gürdil, 2014: s.95; Davies, 2013: s.64; Çakıroğlu, 2018: s.36; Erkaya, 2003: s.46; Özkul, 2019: s.74; Kranda, 2019: s.37; Yeşil, 2010: s.85; Almaz, 2019: s.39; Gündüz, 2020: s.10). Yapılmış bu araştırmalar arasından Almaz (2019) araştırmasında İKTS puanları ile meslekte geçirilen süre arasında anlamlı bir ilişkiye rastlanmamış olsa da ikincil travmatik stresin alt boyutlarından olan istemsiz etkilenmeler ve kaçınma alt boyutlarında daha az tecrübeli bireylerde tecrübeli bireylere göre anlamlı olarak daha yüksek sonuçlar elde edilmiştir (Almaz, 2019: s.40). Elde edilen sonuçlar ve ilgili literatür incelendiğinde meslekte geçirilen sürenin bir risk faktörü olduğunu desteklediği görülmektedir. Bu bulguların sebepleri incelendiğinde bireylerde yıllar geçtikçe görüşülen vaka sayısının artması ve bunun doğal bir sonucu olarak etkilenme oranlarının yükselmesi görülebilir. Ayrıca düzenli süpervizyon desteğinin olmaması da etkilenme düzeyi üzerinde etkili olabilecek faktörler arasında görülebilir. İkincil Travmatik Stres Ölçeği toplam ve alt boyutlarından elde edilen puanlar ile göç ve travmaya yönelik eğitimleri yeterli görme durumuna ilişkin bulguları gösteren Tablo 5'ta gösterilmektedir.

Tablo 5. Göç ve Travmaya Yönelik Alınan Eğitimleri Yeterli Görme Durumuna Göre İkincil Travmatik Stres Ölçeği Toplam ve Alt Boyutlarından Elden Edilen Puanlara Ait Ortalama ve Standart Sapma Değerleri ve ANOVA Sonuçları

Değişkenler	Verilen eğitim	N	\bar{X}	Ss	F	p	Anlamli Fark
İstemsiz etkilenmeler	1. Yetersiz	66	2,23	0,73	0,62	0,54	-
	2. Kararsızım	52	2,25	0,80			
	3. Yeterli	26	2,43	1,01			
Kaçınma	1. Yetersiz	66	2,06	0,82	1,74	0,18	-
	2. Kararsızım	52	2,17	0,84			
	3. Yeterli	26	2,42	0,95			
Uyarılmışlık	1. Yetersiz	66	2,05	0,90	3,89	0,02	3>1;
	2. Kararsızım	52	2,17	0,96			
	3. Yeterli	26	2,68	1,17			
İTSÖ Toplam	1. Yetersiz	66	2,11	0,76	2,16	0,12	-
	2. Kararsızım	52	2,19	0,81			
	3. Yeterli	26	2,50	0,98			

Tablo 5 incelendiğinde; istemsiz etkilenmeler, kaçınma, İTSÖ toplam puan boyutlarında puan ortalamalarının göç ve travmaya yönelik alınan eğitimleri yeterli görme durumuna göre anlamlı bir farklılık göstermediği gözlenmiştir ($p \geq 0,05$). Bununla birlikte uyarılmışlık ortalamasının göç ve travmaya yönelik alınan eğitimleri yeterli görme durumuna göre anlamlı bir farklılık gösterdiği görülmektedir ($p < 0,05$).

Araştırmanın alt problemlerinden olan rehberlik danışmanlarının İKTS düzeylerinden aldıkları puanlarla duygu düzenleme güçlüğü ölçeğinden aldıkları puanlar incelendiğinde, yüksek düzeyde pozitif yönlü bir ilişki olduğu görülmüştür. Benzer çalışmalara bakıldığında literatürde bu araştırmanın bulgularıyla örtüşen sonuçlar görülmektedir (Cemgil, 2019: s.50, Badour ve Feldner, 2013: s.72). TSSB ile ilgili çalışmalara bakıldığında yine bu çalışmanın bulgularıyla örtüşen sonuçlar görülmektedir. Afet çalışanlarıyla yapılan çalışmada travmatik yaşantıya maruz kalan bireylerde duygusal problemlerle karşılaşmanın 4 kat daha fazla olduğu görülmüştür (Ursano vd., 2004: s.356). Figley; profesyonel çalışanların kendilerine gelen danışan, müşteri veya hastaların problem ve acılarını gidermeye yönelik çalışmalar gerçekleştirirken duygusal süreçlerden kendilerinin de etkilendiğini belirtmektedir (Figley, 1995: s.2) Yapılmış çalışmalar ve literatürdeki araştırmalar incelendiğinde elde edilen bulguları destekleyen bulgular olduğu görülmektedir. Elde edilen bulgunun bu şekilde sonuçlanma sebebi, rehberlik danışmanlarının olaylara sözel olarak maruz kaldığı durumlarda duygusal süreçlerden geçerken İKTS'ye maruz kalma ihtimallerinin olması ve buna karşı tepkiler geliştirebilmeleri yorumlanabilir. Duygu Düzenleme Güçlüğü Ölçeği'nin İkincil Travmatik Stres Ölçeği üzerindeki etkisini belirlemek amacıyla yapılan Regresyon analizi sonuçları Tablo 6'da gösterilmektedir.

Tablo 6. Duygu Düzenleme Güçlüğü Bileşenlerinin İkincil Travmatik Stres Üzerindeki Etkisini Belirlemek için Gerçekleştirilen Regresyon Analizi Sonuçları

Değişken	B	Standart Hata	β	t	p
(Sabit)	0,57	0,17		3,46	0,00
Açıklık	0,26	0,08	0,25	3,25	0,00
Amaçlar	0,11	0,07	0,14	1,51	0,14
Dürtü	0,07	0,09	0,07	0,75	0,45
Stratejiler	0,22	0,09	0,30	2,31	0,02
Kabul etme	0,06	0,07	0,08	0,83	0,41
R=0,725	R ² =0,526		F=30,64		p<0,01

Tablo 6 incelendiğinde, açıklık, amaçlar, dürtü, stratejiler ve kabul etme birlikte İKTS ile anlamlı bir ilişki vermektedir ($R= 0,725$; $R^2= 0,526$; $F=30,64$; $p<0,01$). Regresyon analizine dahil edilen bağımsız değişkenler birlikte ikincil travmatik stresteği değişiminin %53'ünü açıklamaktadır. Standardize edilmiş katsayılar ait anlamlılık testi sonuçları incelendiğinde, bağımsız değişkenlerden sadece açıklık ($\beta=0,25$; $p<0,01$) ve stratejilerin ($\beta=0,30$; $p<0,05$) ikincil travmatik stresin anlamlı yordayıcısı olduğu anlaşılmaktadır. Açıklık ve stratejiler İKTS algısını pozitif yönde etkilemektedir.

Araştırmanın alt problemlerinden olan rehberlik danışmanlarının İKTS düzeylerinden aldıkları puanlarla duygu düzenleme güçlüğü ölçeğinden aldıkları puanlar incelendiğinde, yüksek düzeyde pozitif yönlü bir ilişki olduğu görülmüştür. Benzer çalışmalara bakıldığında literatürde bu araştırmanın bulgularıyla örtüşen sonuçlar görülmektedir (Cemgil, 2019: s.50; Badour ve Feldner, 2013: s.72). TSSB ile ilgili çalışmalara bakıldığında yine bu çalışmanın bulgularıyla örtüşen sonuçlar görülmektedir. Afet çalışanlarıyla yapılan çalışmada travmatik yaşantıya maruz kalan bireylerde duygusal problemlerle karşılaşmanın 4 kat daha fazla olduğu görülmüştür (Ursano vd., 2004: s.356). Figley; profesyonel çalışanların kendilerine gelen danışan, müşteri veya hastaların problem ve acılarını gidermeye yönelik çalışmalar gerçekleştirirken duygusal süreçlerden kendilerinin de etkilendiğini belirtmektedir (Figley, 1995: s.2) Yapılmış çalışmalar ve literatürdeki araştırmalar incelendiğinde elde edilen bulguları destekleyen bulgular olduğu görülmektedir. Elde edilen bulgunun bu şekilde sonuçlanma sebebi, rehberlik danışmanlarının olaylara sözel olarak maruz kaldığı durumlarda duygusal süreçlerden geçerken İKTS'ye maruz kalma ihtimallerinin olması ve buna karşı tepkiler geliştirebilmeleri yorumlanabilir.

ÖNERİLER

Araştırmanın sonuçları doğrultusunda bazı öneriler aşağıda sunulmuştur:

- Literatür incelendiğinde öğrencilere psikolojik destek veren bireylerin İKTS düzeyleri üzerine literatürde çalışmaya rastlanmamıştır. Alanyazının zenginleşmesi ve araştırmalarının argümanlarının sağlamlaşması adına daha fazla çalışma yapılması gerekmektedir.
- Ulusal anlamda alanyazın incelendiğinde ise son yıllarda dünyanın yaşadığı en büyük göç hareketinin gerçekleştiği ülkemizde, profesyonel destek veren rehberlik danışmanlarıyla ilgili çalışmaların çok kısıtlı olduğu görülmektedir. Bu noktadan hareketle göç konusunda öğretmen, öğrenci ve ailelerin de içine alınacağı çalışmaların yapılmasının alana katkı sağlayacağı düşünülmektedir.
- Rehberlik danışmanlarının, kişisel gelişimlerinin desteklemesi ve mesleki verimliliklerinin yükseltilmesine yönelik göç ile travma eğitimlerine mümkün olduğunca katılımları sağlanabilir.
- Meslekte geçirilen süre arttıkça İKTS düzeyi arttığı görüldüğü için göçmen öğrencilerle çalışan psikolojik danışmanlara süpervizyon desteği sağlanabilir.
- Rehberlik danışmanlarının çalıştıkları bölgeye göre İKTS düzeylerinin farklılaşması sebebiyle çalıştıkları bölgeye ait kültürel birikimlerini arttırmaları önerilmektedir.

KAYNAKÇA

- Akış, A., Akkuş A. (2003). “Güneydoğu Anadolu Projesi'nin (GAP) Şanlıurfa'daki Göçe Etkisi”. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, (10), 529-542.
- Almaz, M. C. (2019). 15 Temmuz Darbe Girişiminin Sağlık Çalışanları Üzerindeki İkincil Travmatik Strese Etkisi. Yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

- Badour, L. C., Feldner, M. T. (2013). "Trauma-Related Reactivity and Regulation of Emotion: Associations with Posttraumatic Stress Symptoms". *Journal of Behavior Therapy and Experimental Psychiatry*, 44 (1), 69-76.
- Bağrıyanık, Y. (2019). *Psikiyatri Yataklı Servisinde Çalışan Hemşirelerin İş Stresi ile Depresyon, Duygusal Tükenme, İkincil Travmatik Stres Ve Eşduyum Yorgunluğu Arasındaki İlişki*. Yüksek lisans tezi, Okan Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Balcıoğlu, İ., Samuk, F. (2002) "Göç ve Ruh Sağlığımız", Ed: İ. Balcıoğlu, Medikal ve Psikososyal Açından Göç Olgusu. İstanbul: Alfabe Basım Yayın.
- Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu (UNICEF), (2015). https://www.iom.int/sites/default/files/press_release/file/IOM-UNICEF-Data-Brief-Refugee-and-Migrant-Crisis-in-Europe-30.11.15.pdf / 16.08.2019.
- Birleşmiş Milletler Mülteci Örgütü (2018). <https://www.unhcr.org/tr/suriye-acil-durumu/> / 12.09.2019.
- Bradley, B., Corss, D., Fani, N., Powers, A. (2015). "PTSD, Emotion Dysregulation, and Dissociative Symptoms in a Highly Traumatized Sample". *National Institutes Of Health*, 61, 174-179.
- Bride, E. B. (2007). "Prevalence of Secondary Traumatic Stress Among Social Workers." *National Association of Social Worker*, 52(1), 63-70.
- Bride, E. B., Bonnie Y. L., Figley, C. R. (2004). "Development and Validation of the Secondary Traumatic Stress Scale". *Research on Social Work Practice*, 14 (1), 27-35.
- Cemgil, A. Ç. (2019). *Secondary Traumatic Stress Among Mental Health Workers In Turkey: Moderating Role Of Emotion Regulation On The Relationship Between Empathy And Secondary Traumatic Stress*. Yüksek lisans tezi, İstanbul Bilgi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Choi, G. Y. (2010). "The Influence of Organizational Characteristics and Psychological Empowerment on Secondary Traumatic Stress of Social Workers Working with Family Violence or Sexual Assault Survivors." Ed. Ohio State University. College of Social Work. The 22nd National Symposium on Doctoral Research in Social Work. Ohio: The Ohio State University College of Social Work, 1-8.
- Çakıroğlu, M. (2018). *Ceza İnfaz Kurumları ve Denetimli Serbestlik Müdürlüklerinde Görev Yapan Psikologlarda İkincil Travmatik Stres ile İlişkili Faktörler*. Yüksek lisans tezi, Kocaeli Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Kocaeli.
- Çetinkaya Büyükbodur, A. (2018). *Sosyal Hizmet Uzmanlarında Psikolojik Dayanıklılık ve İkincil Travmatik Stresin İncelenmesi*. Doktora tezi, Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Davies, E. K., (2013). *Predictors of Secondary Traumatic Stress (STS) and Burnout in Paediatric Nurses*. Yüksek Lisans Tezi, University of Southampton Faculty of Social And Human Sciences School Of Psychology, Southampton.
- Demirci Aygün, Ö. (2019). *Kalp-Damar Hastanesi Çalışanlarında Görülen İkincil Travmatizasyon, Eş Duyum Yorgunluğu ve Tükenmişlik Belirtilerinin Sıklığı ile Bu Sorunlarla İlişkili Risk Ve Koruyucu Faktörler: Siyami Ersek Örneği*. Yüksek lisans tezi, Bilgi Üniversitesi Lisansüstü Programları Enstitüsü, İstanbul.
- Doğan, T. (2017). "Yardım Edenlere Yardım: Yardım Edenlerde Stres Tepkileri ve İyi Halinin Korunması." Şu kitapta: Ed. Erdur Baker, Doğan Türkan. Afetler, Krizler, Travmalar ve Psikolojik Yardım. Ankara: Türk PDR Derneği Yayınları, 289-314.
- Dominguez-Gomez, E., Ruthledge, D. N. (2013). "Prevalence of Secondary Traumatic Stress Among Emergency Nurses." *Journal Of Emergency Nursing*, 35 (3), 199-204.
- Erder, S. (2007) "Yabancılaşmış Kurgulanan Ülkenin "Yabancıları" Şu kitapta: (Ed.) Aylan Arı. Türkiye'de Yabancı İşçiler. İstanbul: Erin Yayınları, 1-80.
- Erdener, M. (2019). *Afet Alanında Çalışan Profesyonellerin Psikolojik Dayanıklılık ve İkincil Travmatik Stres Düzeylerinin İncelenmesi*. Yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Erkaya, H. (2003). *Acil Kurtarma Ekiplerinde Travma Sonrası Stres Bozukluğu*. Doktora tezi, Osmangazi Üniversitesi Tıp Fakültesi, Eskişehir.

- Figley, C. R. (1995). "Compassion fatigue as secondary traumatic stress disorder: An overview." Şu kitapta: Ed. Charles R. Figley, *Compassion fatigue coping with secondary traumatic stress disorder in those who treat traumatized*. New York: Routledge. 1-20.
- Figley, C. R. (1998). *Burnout in Families: The Systemic Costs of Caring (Innovations in Psychology Series)*. New York: Crc Press.
- Figley, C. R. (2002). "Compassion Fatigue: Psychotherapists' Chronic Lack of Self Care." *Journal of Clinical Psychology*, 58 (11), 1433-1441.
- Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (2019). <https://www.goc.gov.tr/goc-tarihi> / 14.05.2020.
- Gözübüyük, A. T., Duras, E., Dağ, H., vd. (2015). "Olağan Üstü Durumlarda Çocuk Sağlığı". *Journal of Clinical and Experimental Investigations*, 6 (3), 324-330.
- Gratz, K. L., Roemer, L. (2004). "Multidimensional Assessment Of Emotion Regulation And Dysregulation: Development, Factor Structure, And İntial Validation Of The Difficulties İn Emotion Regulation Scale". *Journal Of Psychopathology And Behavioral Assessment*, 26 (1), 41-54.
- Gündüz, B. (2020). "Meslek Elemanlarının Yaşadıkları İkincil Travmatik Stres." *İstanbul Kent Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 1 (1), 1-14.
- Haksal, P. (2007). *Acil Servis Personelinde Görülen İkincil Travmatik Stres Düzeyinin Disosiyasyon Düzeyi, Sosyal Destek Algısı ve Başa Çıkma Stratejileri Açısından İncelenmesi*. Yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Kahil, A. (2016). *Travmatik Yaşantıları Olan Bireylere Yardım Davranışında Bulunan Profesyonel ve Gönüllülerin İkincil Travmatik Stres Düzeylerinin İncelenmesi*. Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Karasar, N. (2010). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Kranda, T. (2019). *Sosyal Hizmet Alanında Çalışan Profesyonellerin İkincil Travmatik Stres Düzeylerinin İncelenmesi*. Yüksek lisans tezi, Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Lee, D. J. (2013). *Emotion Regulation Strategy Use and Posttraumatic Stress Disorder*. Yüksek lisans tezi, Auburn University Sosyal Bilimler Enstitüsü, Auburn.
- Lipsky, L. V. D. (2009). "Understanding Trauma Stewardship." Şu kitapta: (Ed.) Laura van Dernoot Lipsky, Connie Burk. *Trauma Stewardship*. San Francisco: Berrett-Koehler Publishers, Inc., 11-40.
- Lindert, J., Von Ehrenstein, E. S., Priebe, S., Mielck, A., Brahler, E. (2009). "Depression And Anxiety İn Labor Migrants And Refugees – A Systematic Review And Meta-Analysis". *Social Science & Medicine*, 69 (2), 246-257.
- Mairean, C. (2016). "Emotion Regulation Strategies, Secondary Traumatic Stress, and Compassion Satisfaction in Healthcare Providers." *The Journal of Psychology Interdisciplinary and Applied*, 150 (8), 961-975.
- McCann, I. L., Pearlman, L. A. (1990). "Vicarious traumatization: A framework for understanding the psychological effects of working with victims". *Journal of Traumatic Stress*, 3 (1), 131-149.
- Ochsner, K. N., Gross, J. J. (2005). "The cognitive control of emotion. *Trends in cognitive sciences*." 9 (5), 242-249.
- Önen, C., Güneş, G., Türeme, A. ve Ağaç, P. (2014). "Bir Mülteci Kampında Yaşayan Suriyelilerde Depresyon Ve Anksiyete Durumu." *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*." 2 (6), 223-230.
- Özer, S., Şirin, S. R. (2013). *Suriyeli Mülteci Çocuklar Saha Araştırması Sonuç Raporu*. İstanbul: BAU Psikoloji Araştırma Ekibi.
- Özkul, M. (2019). *Psikososyal Destek Elemanlarının Algılanan Sosyal Destek ile Yaşadıkları İkincil Travmatik Stres Düzeyi Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*. Yüksek lisans tezi, Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Petleski, T. A. (2013). *Compassion Fatigue Among Emergency Department Nurses*. Doktora tezi, Gardner- Web University Scholl of Nursing, North Carolina.
- PICTES (2017). <https://pictes.meb.gov.tr/www/gecici-sureli-ogretici-ve-rehberlik-danisman-alimina-iliskin-duyuru/icerik/18> / 14.08.2019.
- Richardson, D., Sara, J., Chan, S. vd. (2016). "Self-Compassion and Empathy: Impact on Burnout and Secondary Traumatic Stress in Medical Training". *Open Journal of Epidemiology*, (6), 161-166.

- Totan, T., Doğan, T., Sapmaz, F. (2012). "The Toronto Empathy Questionnaire: Evaluation of Psychometric Properties among Turkish University Students." *Eurasian Journal of Educational Research (EJER)*, 12 (46), 179-198.
- Ursano, R. J., Fullerton, C. S., Vance, K., Kao, T. C. (1999). "Posttraumatic Stress Disorder and Identification in Disaster Workers". *Am J Psychiatry*, 156 (3), 353-359.
- Uzman, N., Tösten, R. (2016). "Suriyeli Akademisyenlerin Bakış Açısından Türkiye- Suriye İlişkileri ve Sığınmacılar Meselesi". *Hacettepe Üniversitesi HÜTAD Dergisi*, (24), 251-272.
- Uzun M. E., Bütün, E. (2016). "Okul Öncesi Eğitim Kurumlarındaki Suriyeli Sığınmacı Çocukların Karşılaştıkları Sorunlar Hakkında Öğretmen Görüşleri". *Uluslararası Erken Çocukluk Eğitimi Çalışmaları Dergisi*, 1 (1), 72-83.
- Wagner, D., Heinrichs, M., Ehlert, U. (1998). "Prevalence of Symptoms of Posttraumatic Stress Disorder in German Professional Firefighters". *Am J Psychiatry*, 155 (12), 1727-1732.
- Warfa, N., Bhui, K., Craig, T. vd., (2005). "Post-Migration Geographical Mobility, mental health and health service utilisation among Somali refugees in the UK: A qualitative study". *Health & Place*, 12 (4), 503-515.
- Yeşil, A. (2010). 112 Acil Sağlık Hizmetlerinde Çalışan Sağlık Çalışanlarında Ruhsal Travma ve İlişkili Sorunların Yaygınlığı. Yüksek lisans tezi, Kocaeli Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Kocaeli.
- Yiğit, İ., Guzey Yiğit, M. (2019). "Psychometric Properties of Turkish Version of Difficulties in Emotion Regulation Scale-Brief Form (DERS-16)." *Current Psychology*, 38, 1503-1511.